

Sulitková, Ludmila: *Právní normy a soudní praxe trestně právního charakteru ve vybraných královských a vrchnostenských městech. Příspěvek k disciplinaci městského obyvatelstva v předbělohorské době*. Sborník archivních prací 67/2017, č. 1, s. 146 – 198.

Vydávanie rôznych noriem týkajúcich sa chovania je charakteristické už pre stredovek. Nárast dochovaných prameňov na konci stredoveku a v ranom novoveku nám umožňuje skúmať aj to, či tieto ustanovenia nachádzali uplatnenie aj v praktickom živote a aké boli možnosť vymáhania ich dodržovania. Zisťujeme tak napríklad, že v priebehu raného novoveku sa telesné tresty vo veľkom množstve začínali nahrádzať inými.

V západnej Európe sa touto problematikou začali nie len historici, ale aj antropológovia a sociológovia zaoberať už v priebehu 20. storočia. Len málo autorov sa však venovalo mestskej spoločnosti. Viac pozornosti bádatelia venujú roli štátu, takže výskum predstavujú hlavne opatrenia v rovine zemskej, vrchnostenskej a cirkevnej.

Podnety zo zahraničia si síce získavajú pozornosť našich historikov, tí sa však ďalej zameriavajú prednostne na vidiecke prostredie a na obdobie 17. a 18. storočia. Domáce mená, ktoré autorka uvádza sú napríklad Pavel Matlas či Jaroslav Dibelka. Zo zahraničných to sú napríklad Sheilag Ogilvy, Matthias Weber a Thomas Winkelbauer.

V článku sa autorka zaoberá disciplinárnymi normami z vybraných miest – kráľovských miest Prahy a Brna a vrchnostenských miest Prostějova a Náchoda. Porovnáva to, ako bolo porušenie pravidiel trestané v praxi dobových súdov. V českých mestách sa na rozdiel od miest ríšskych nedochovali žiadne policajné poriadky, aj keď sa tak normatívne nariadenia chceli tváriť. Šlo však iba o vlastnú normotvornú činnosť miest (nešlo o obecné poriadky vydávané vrchnosťou), ktorá sa zaznamenávala do právnych alebo pamätných kníh. Pojednávali hlavne o morálnych vlastnostiach predstaviteľov mesta (konšelov a richtára) v správnej a súdnej rovine. Morálne predpoklady na výkon konšelského úradu nachádzame napríklad v uzneseniach staromestskej rady z 80. rokov 14. storočia. Konšeli museli byť nestranní a z rešpektu k svojmu úradu nosiť vhodné oblečenie. Prerokovanie záležitostí vdov a sirôt malo mať jednoznačne prednosť.

V „Knihách práva pražského“ nachádzame 18 článkov s názvom „Práva konšelská“, ktoré opisujú jednotlivé povinnosti konšelov, ich osobnostný profil, tresty a pokuty.

Nachádza sa tu napríklad nariadenie, že sa konšel z radnice počas jednanja nesmel vzdialiť a ak by v afekte radu opustil, musel na svoje náklady prichystať obed. Rovnako boli formulované požiadavky na výkon richtárskeho úradu už v brnenskej právnej knihe z 14. storočia. Richtár sa z pôvodného panovníkovho zástupcu miest menil na vykonávateľa vôle mestskej rady. Nesmel byť „krivoprišažník, žid, pohan, psanec ani vyobcovaný, kacír či hlupec, hluchý, slepý či nemý“. Inštrukcia staromestskej rady z roku 1532 hovorí o tom, ako má richtár postupovať pri riešení zločinov.

Vo vrchnostenských mestách boli normy platné pre predstaviteľov miest obsiahnuté v obecných rádoch vydaných vrchnosťou, prípadne šlo o uznesenia obce. Z Náchodu pochádza najstaršia norma z roku 1521, a týka sa zákazu hrania kociek a nosenia zbraní. Pre Prostějov je známe nariadenie vrchnosti z roku 1494 týkajúce sa povinností jednotlivých členov obce a protipožiarnej bezpečnosti.

Normatívne ustanovenia teda vo všeobecnosti boli smerované na tých, ktorí mali dohliadať na dodržiavanie právnych noriem. Richtári všetkých miest vystupovali ako osoby, ktoré mali byť príkladom obyvateľom mesta, vieme však, že nie vždy to bola pravda. Aj osobám, ktoré sa vzorne nechovali, sa dostávalo istého „pochopenia“ od svojich kolegov. Pri priestupku neboli zbavované úradu a naďalej ho bez prerušenia vykonávali. Vrchnosť bola rozpačitá, keď mala niekoho takého potrestať a len v zvláštnych prípadoch dotyčného posudzovali prísnejšie. Tým pádom nie je možné očakávať spravodlivosť a poctivosť ani smerom na previnené obyvateľstvo a benevolencia je často až nápadná. Pramene – súdne knihy radné, knihy richtárskych súdov, pražské knihy svedomia a smolné knihy z Prostějova – vypovedajú o množstve zločinov, ktoré sa riešili zmierlivým urovnaním, náhradnými formami trestu (väzenie, finančná náhrada), alebo písomnou zárukou, že podobný priestupok dotyčný už nikdy neurobí. Prekvapivé je aj množstvo príhovorov. Tie boli zavinené kresťanským milosrdenstvom, ale aj súdržnosťou spoločenstva (cechy či kolégiá). Ďalej boli významným faktorom vysoké náklady na popravu a snaha o zachovanie pracovnej sily daného mesta a jeho obyvateľstva. Je zrejmé, že sa vtedajšia justícia zrejme vyhýbala trestom na ktoré by musela vynaložiť dlhodobé finančné prostriedky a ktoré by zdecimovali mestskú populáciu.

Ak by sme chceli vedieť, či obyvateľstvo právne normy skutočne dodržiavalo, objavuje sa pre Brno možnosť využitia súdnych a richtárskych kníh. V súdnych knihách často

nachádzame exemplárne príklady, nie však aký nastúpil za konkrétny čin trest. Richtárske knihy nám v tom pomôžu ďaleko viac. Prerokované boli záležitosti civilno-právne, ako aj trestno-právne. Nachádzame tu napríklad cudzoložstvo, krádež, lúpež, aj zabitie. Priestupky, prečiny ale aj zločiny, boli v prvej rade riešené použitím inštitútu už zmieneného zmierlivého urovnania. Trestným rozsudkom postihnuté delikty predstavujú menšinu. Súdne kolégiá dávali pred vynesením hrdelného či spoločensky degradujúceho trestu prednosť záruke, že sa previnilec podobných činov v budúcnosti zdrží. Z brnenského prostredia sa taktiež nezachovali premene z tzv. inkvizičných procesov, pri ktorých sa užitie hrdelného trestu predpokladá. Tým autorka nechcela povedať, že by tieto tresty v Brne vôbec neboli používané, ale určite nie až v takom množstve, v akom sa predpokladá. Dozvedieť sa o nich dá z obecných register mestskej korešpondencie a z register právnych naučení.

Bolo bežné, že mestské rady používali cudzie právne príručky alebo si nechávali vzorové texty prepisovať. Aby autorka odvodila, v ktorom z miest sa jedná o ustanovenia pôvodné a v ktorom o prebrané, naznačila vznik brnenskej právnej knihy. Hlavným zdrojom, z ktorého vzniklo aj právo pražské, bolo brnenské prostredie, konkrétne prax tamojšieho súdu. Už v polovici 14. storočia bola zostavená právna kniha. V 70. rokoch 14. storočia brnenský pisár, Jan z Gelnhausenu pre praktické potreby súdu pri riešení prípadov zostavil výťah z tejto knihy. Ten v Jihlave poslužil k zostaveniu ďalšej upravenej verzie s názvom „Liber (cursus) sententiarum civilium“. Český preklad výťahu brnenskej právnej knihy dostal názov Manipulus. Brnenská právna kniha sa stala základom aj pre právnu knihu Starého Města pražského. V českom preklade a obohatená o právo jihlavské, sa pod názvom „Knihy práva pražského“ tento preklad začal šíriť.

K jednotnej kodifikácii mestského práva dochádzalo pomaly. Zamýšľaná kodifikácia Brikcího Kouřimského z Licska z roku 1536 sa v praxi neujala. Za základ prevzala taktiež brnenskú právnu knihu s jihlavskými prídavkami. Po Brikcího neúspechu sa kodifikácie v druhej polovici 16. storočia zhostil Pavel Kristián z Koldína. V Koldínovej verzii sa vyskytovala aj aktívna reflexia práva rímskeho.

Pre ďalšie skúmanie delikvencie v ranonovovekých mestách by mal prispieť výskum úradných kníh zachovaných z rôznych typov mestských súdov (knihy richtárske),

písomnosti mestských statkov (knihy konšelských súdov), tie sú však študované zatiaľ len veľmi okrajovo, s prednostným zreteľom na mestskú ekonomiku.

Príspevok Ludmily Sulitkovej je akousi prvotnou sondou, načrtnutím ďalších smerov bádania na poli tejto problematiky z pohľadu vzájomnej konfrontácie a zhody medzi právnymi a súdnymi prameňmi.